

PETER GERRIT THIELEN: Die Verwaltung des Ordensstaates Preussen vornehmlich im 15. Jahrhundert. Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, Bd. 11. Köln Graz, Böhlau Verlag, 1965. viii, 196 s. 25,- DM.

Denne bog afhjælper et savn i litteraturen om den tyske ordens historie, dels ved at beskæftige sig primært med de administrative funktioner på de forskellige niveauer, dels ved i denne henseende hovedsagelig at rette opmærksomheden mod ordensstatens nedgangstid og begyndende opløsning efter nederlaget til Polen og Litauen med slaget ved Tannenberg 1410 og den første fred i Thorn 1411. Siden de tyske ordensriddere i 13. århundredes første halvdel var begyndt at kolonisere det hedenske Preussen, var der her blevet skabt en stat, hvis forvaltning i indre disciplin overgik andre samtidige ved at være opbygget på den gejstlige ridderordens strenge principper. Ikke mindst efter at ordenens højmaster 1309 havde forlagt residensen fra Venedig til Marienburg i Vestpreussen, blev ordensstaten Preussen en mønsterstat og dette at regere og forvalte den naturligvis den vigtigste blandt ordenens i øvrigt vidt spredte aktiviteter. Ordenen forstod at gøre sig dette land nyttigt, at gøre dets forvaltning indbringende for sig uden at lemlæste indbyggerne og i det økonomisk fremgangsrige 14. århundrede at drive en betydelig egenhandel.

Dr. Thielen fremstilling viser, hvorledes det 15. århundrede medfører ordensmyndighedernes opgaven af den ene efter den anden af de indbringende forrettigheder til fordel for en sent, men stærkt fremvoksende stænderorganisation. De preussiske handelsbyer havde hidtil nok kunnet være misfornøjede med denne eller hin konsekvens af, at de stod under ordenens overhøjhed, men det havde ikke tidligere været nødvendigt som nu at sætte hårdt mod hårdt. Udadtil bør dette nok forklares med, at det begyndende 15. århundredes konjunkturer måske var mindre gunstige for Preussen, men indadtil – og dette er her sagen – skyldes det ordenens dybe finansielle nød efter nederlaget i 1410, en vis degeneration i ordensdisciplinen og dermed en svaghed over for de stadig stærkere stænderske krav. Dr. Thielen, som i 1958 udgav *Das Grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*, behandler her tiden mellem 1410 og 1454, det år da de preussiske stænder med polsk støtte opsagde ordensmagten huldskab og troskab, hvormed den krig begyndte, der sluttede med den anden fred i Thorn 1466. Denne lemlæstede ordensstaten, tvang den til at opgive Vestpreussen med Danzig og Marienburg til Polen, nødte den til at forlægge hovedsædet til Königsberg og anerkende polsk overhøjhed også over Østpreussen.

Det er et af bogens hovedargumenter, at denne periodes højmaster søgte at reformere ordenen og ordensstaten. Nogle store lovgivningsarbejder der nærmere analyseres viser dem som »stædigt og illusionsløst« kæmpende mod opløsningen. Læseren kan ikke undgå at hæfte sig ved et af de forfatningsmæssige problemer, som i denne forbindelse strejfer: den absolutte lydighedspligt som ordenens medlemmer skal iagttage over for den af kapitlet valgte højmaster – når denne handler i overensstemmelse med ordensreglen – er utvivlsomt en styrke i fremgangstider, men en svaghed under modgang. Forfatteren viser, at flere af tidens højmaster for at kunne gøre stænderne de nødvendige indrømmelser udsatte sig netop for denne anklage, at have handlet i strid med ordensreglen. Nogle sympatiske rids af deres liv og gerning viser dem som tragiske skikkelser.

Et bilag til afhandlingen er en fortegnelse (s. 120–176) over ordenens embedsmænd i Preussen fra 1410 til 1449, og teksten behandler foruden højmasterens også de øvrige ordensebieder i central- og lokalforvaltningen. De øverste embedsmænd var højmasterens nærmeste medarbejdere, således eksempelvis stor-kommandatoren hans stedfortræder i finanspolitikken, den øverste marskal hans stedfortræder i krig. Det mellemste lag af embedsmænd (kommendatorer, fogeder m.fl.) havde hver en ordensborg med tilhørende område at forvalte, og til hver af disse enheder i lokalforvaltningen hørte bestemte hus-embedsmænd. Uden for denne række falder – fordi de ikke kan føres tilbage til forvaltningen af ordenens første hus i Akkon i Det hellige Land – de embedsmænd, som ordenens handelsmæssige aktiviteter var betroet til først og fremmest de to »Grossschäffer« i henholdsvis Marienburg og Königsberg.

Bogen kan ved sine fyldige redegørelser for såvel tidligere forskning som kilde-materialet (i Königsberg-arkivet i Göttingen) tjene ypperligt som indføring i et studium af den senere ordenshistorie, men har også interesse i videre sammenhæng – på grund af det eksempel på middelalderlig forvaltning, den frembyder for læsere der kender til mindre righoldig overlevering om sådanne spørgsmål, tillige ved at belyse ordenens position som en af magtfaktorerne i middelalderens Østersøpolitik og ved at give indtryk af den problematiske baggrundsmagt bag de indflydelsesrige preussiske handelsbyer.

KAI HØRBY

Die Staatsschriften des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert. 1: Die Traktate vor dem Konstanzer Konzil 1414–1418 über das Recht des Deutschen Ordens am Lande Preußen. Bearbeitet von ERICH WEISE. Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung 27. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1970. 449 s.

Föreliggande edition med inledning omfattar den polemik, som tyska och polska gesandter drev mot varandra under konciliet i Konstanz. Den bekante dominikanen Johannes Falkenberg uppträdde på Tyska Ordens sida och anklagade Polen för att ha försummat omvändelsen av de hedniska folken – man hänvisade till litauerne, med vilka Polen stod i personalunion – för att på detta sätt försvara Tyska Ordens rätt att sitta i Ostpreussen som företrädare för den kristna tron. Från polsk sida författade Paulus Wladimiri skrifter, i vilka den tyska hednamissionen anklagades för våld och för att vara ett rent utrottningskrig, och i vilka med åberopande av naturrätten kejsarens rätt att upplåta hedniskt land åt en religiös orden för missionssyfte drogs i tvivelsmål – Tyska Orden hade ursprungligen de tyska kejsarna att tacka för tilldelningen av landet vid Weichsels mynning.

Wladimiris texter är redan utgivna flera gånger. Weise ger i registform som nr. 4 först Wladimiris »Tractatus«, därefter som nr. 5 texten till »52 Conclusiones«, som han visar vara avhängig av »Tractatus«, och som nr. 6 en samtida tysk översättning av sistnämnda. Alla övriga 13 skrifter, som editionen omfattar, härrör från den tyska sidan och försvarar resp. företräder den tyska ståndpunkten i polemiken.

Weise är grundligt och sedan länge inarbetad i kanonisk rätt och skolastisk